

AKTY PROŚBY W POLSKO- I ROSYJSKOJĘZYCZNYCH WIADOMOŚCIACH PRZESYŁANYCH NA KARTACH POCZTOWYCH

DANIEL DZIENISIEWICZ

SPEECH ACTS OF REQUEST IN POLISH AND RUSSIAN POSTCARD MESSAGES

ABSTRACT *The aim of this article is to analyze and compare Polish and Russian speech acts of request observed in messages sent on postcards. The presented analysis is a continuation of research into pragmatic as well as cultural aspects of postcard texts. The considerations presented in the article lead us to conclude that both similarities and differences can be found in Polish and Russian speech acts of request. For instance, one can observe discrepancies in their location within the structure of postcard messages. As far as similarities are concerned, the analysis shows among others that the basic form of speech acts of request in the messages written in both languages are sentences with imperative verb forms. The practice of expressing requests directly and explicitly might be caused by the small size of the postcard, but it can also be the result of symmetrical relationships between interaction partners.*

KEY WORDS *Polish, Russian, pragmatics, speech acts of request, ethnolinguistics, postcards*

CONTACT *Instytut Etnolingwistyki, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; dzienis@amu.edu.pl*

1 / WSTĘP. AKTY PROŚBY W BADANIACH LINGWISTYCZNYCH

Akty prośby wielokrotnie stanowiły przedmiot zainteresowania lingwistów, czego świadectwem jest bogata literatura poświęcona temu rodzajowi wypowiedzi. Z reguły były one rozpatrywane w kontekście teorii aktów mowy (zob. np. Wierzbicka 1973; Searle 1975; Awdiejew 1987; Бирюлин 1994; Адамян 2015), lecz także jako akty etykiety językowej (zob. np. Marcjanik 2000; Ozóg 1984; Формановская 1984). Prośby zaliczane są do grona dyrektywnych (imperatywnych) aktów mowy (określanych również mianem aktów pobudzających do działania, nakłaniających oraz sterujących działaniami), których istotą jest dążenie do nakłonienia adresata, aby ten wykonał określone działania fizyczne bądź psychiczne. W skład aktów dyrektywnych włączane są również m.in. żądania, polecenia, zalecenia, nakazy, rozkazy, zakazy i propozycje (Komorowska 2008: 24, 26; por. Rosińska-Mamej 2014: 94; Staszewska 2010: 90; Pytel-Pandey 2009: 227; Rachwałowa 2002: 310; Формановская 1989: 71; Адамян 2015: 82). Charakteryzując dyrektywy, John R. Searle wyróżnił trzy elementy ich siły illokucyjnej:

1. warunek wstępny, głoszący, że odbiorca aktu jest w stanie spełnić życzenie nadawcy,¹
2. warunek propozycji, głoszący, że nadawca aktu przewiduje dalsze czynności odbiorcy,
3. warunek szczerości, głoszący, że nadawca aktu faktycznie chce, aby odbiorca zrealizował jego życzenie² (Searle 1969: 57–61).

Należy wszakże zauważyć, iż pomimo spełniania powyższych warunków przez wszystkie rodzaje aktów imperatywnych można zaobserwować między nimi także istotne różnice. W przeciwieństwie do poleceń, rozkazów, zakazów i nakazów w przypadku prośb niespełnienie życzenia partnera nie podlega bowiem sankcjom i dopuszczana jest odmowa jego wykonania³ (Komorowska 2002: 157). Ewentualność odmowy sprawia, iż nadawca prośby odwołuje się do swobody wyboru oraz wrażliwości adresata (Zdunkiewicz 1991: 151; por. Kondratczyk-Przybylska 2013: 169; Awdiejew 1987: 128), samemu obierając strategię podległości, co jest związane z typową dla polskiej etykiety językowej rolą podwładnego⁴ (Marcjanik 2000: 157; por. Rachwałowa 2002: 310).

W polskiej literaturze językoznawczej wskazuje się także na podobieństwo prośb do aktów rady i propozycji. Badacze utrzymują jednak, że w odróżnieniu od tych aktów prośba for-

1 Analogiczny warunek w odniesieniu do aktów prośby formuluje rosyjska badaczka Jelizawieta W. Miłosierdowa: „Побуждая слушателя к какому-либо действию, говорящий исходит (должен исходить!) из того, что адресат может, в состоянии выполнить указанное действие” (Миросердова 1991: 92).

2 David Gordon i George Lakoff wyodrębnili zbliżony zestaw warunków odnoszących się wyłącznie do aktów prośby. Badacze ci twierdzą, że fortunny akt prośby ma miejsce wtedy, 1) gdy nadawca ma podstawy, by chcieć spełnienia wypowiedzianej przez siebie prośby, 2) gdy ma podstawy, by sądzić, że odbiorca jest w stanie ją spełnić, 3) gdy ma podstawy, by sądzić, że odbiorca będzie chciał ją spełnić, 4) gdy ma podstawy, by sądzić, że bez wystosowania tej prośby nie będzie w stanie wykonać określonej czynności (Gordon – Lakoff 1971: 63–84).

3 Spostrzeżenie to zostało odzwierciedlone w eksplikacji prośby zaproponowanej przez tę badaczkę: „Mówię, że chciałbym/zyczyłbym sobie/jestem tym osobiście zainteresowany, abys to zrobił dla mnie; wiem też, iż jesteś w stanie to wykonać, ale rozumiem również, iż zrobić tego nie musisz” (Komorowska 2002: 372). W podobny sposób prośbę eksplikuje Anna Wierzbicka: „chcę żebyś zrobił dla mnie coś dobrego (x) / mówię to bo chcę żebyś to zrobił / nie wiem czy to zrobisz bo wiem że nie musisz robić tego co ja chcę żebyś robił” (Wierzbicka, 1983: 129).

4 Również w rosyjskojęzycznych aktach prośby pozycja nadawcy jest mniej istotna od roli adresata (zob. Петрова 2008: 129).

mułowana jest w interesie nadawcy, podczas gdy rada – w interesie adresata, a propozycja – w interesie obydwu interlokutorów (Komorowska 2002: 371; Awdiejew 1987: 128). Analogiczne rozróżnienie aktów prośby i rady dokonywane jest w odniesieniu do aktów prośby w języku rosyjskim – zob. następujące spostrzeżenie Natalii I. Formanowskiej:

Просьба как определенное коммуникативное намерение имеет побудительный характер, следовательно, она всегда обращена на «ты» адресата, будущее действие которого мыслится как потенциальное. Можно, кстати, заметить, что общая ориентированность результата речевого действия на «я» и на «ты» помогает различать среди побудительных речевых актов такие, как просьба, с одной стороны, и совет – с другой (Формановская 1984: 69).

Ponadto warto odnotować, że prośba jest aktem o charakterze inicjatywnym, który nie wymaga wcześniejszych bodźców ze strony adresata (Иванов *et al.* 2007: 520). Ze względu na formę językową można z kolei wyodrębnić bezpośrednie i pośrednie akty prośby. W pierwszym przypadku nadawca pobudza adresata do działania w sposób eksplicytny, zaś forma prośby odpowiada jej treści. Natomiast w aktach o charakterze pośrednim cel illokucyjny prośby jest realizowany za pomocą innego aktu mowy (Адамян 2015: 84; por. Апухтина 2010: 305). Pośrednie akty prośby z reguły postrzegane są jako bardziej grzeczne i w mniejszym stopniu inwazyjne niż akty o charakterze bezpośrednim (Адамян 2015: 85).

Mając na uwadze tematykę niniejszego tekstu, pragniemy również omówić wybrane właściwości polsko- i rosyjskojęzycznych aktów prośby. W tym kontekście za szczególnie cenne uznajemy analizy E. Komorowskiej poświęcone językowo-kulturowej specyfice aktów prośby w języku rosyjskim i polskim (Komorowska 2002, 2008). Badaczka ta konstatuje, że w obu językach prośby realizowane są głównie za pomocą konstrukcji zawierających w swojej treści formy imperatywne czasownika (Komorowska 2008: 62). Zdaniem lingwistki podstawową postacią aktu prośby w języku polskim jest formuła: *proszę* + czasownik w formie trybu rozkazującego (np. *Przynieś mi, proszę, notatki z wykładu*). Rosyjski odpowiednik tej konstrukcji, tj. partykuła *пожалуйста* + imperativus, również bywa używany, m.in. w sklepach lub w prośbach o informację (np. *Подайте, пожалуйста, пакетик; Скажите, пожалуйста, во сколько часов уезжает поезд в Москву?*), jednak nie jest on typowym reprezentantem ogółu rosyjskojęzycznych prośb. Według autorki podstawową formą aktów prośby w języku rosyjskim są bowiem zleksykalizowane wyrażenia zawierające negację, formę dokonaną czasownika i formę pytajną (np.: *Вы не могли бы позвонить завтра?*). W języku polskim także spotykane są prośby w formie pytania z wyrazem *moć*, aczkolwiek z reguły nie zawierają one negacji, zob. np.: *Czy możesz przyjść do mnie dziś wieczorem?* (Komorowska 2002: 372–374).

2 / PRZEDMIOT I CEL OBSERWACJI

Dokonany przez nas przegląd literatury przedmiotu wykazał, że pomimo dużego zainteresowania problematyką prośb w języku polskim i rosyjskim,⁵ akty prośby występujące w tekstach przekazywanych za pośrednictwem pocztówek nie były dotąd przedmiotem analiz. Dlatego też

5 Zob. m.in. następujące opracowania o charakterze kontrastywnym: Komorowska 2008; Łuczaków 1997; Wysoczański 1992.

uznaliśmy, że zbadanie próśb charakterystycznych dla listu pocztówkowego, mogłoby wzbogacić dotychczasową wiedzę o sytuacjach oraz sposobach użycia tego aktu mowy w języku polskim i rosyjskim.

Celem niniejszego artykułu jest scharakteryzowanie oraz porównanie polsko- i rosyjskojęzycznych aktów próśby zaobserwowanych w treści wiadomości przesyłanych na kartach pocztowych. Prezentowane analizy stanowią kontynuację naszych dotychczasowych dociekań nad pragmatycznojęzycznymi, genologicznymi oraz językowo-kulturowymi aspektami tekstów pocztówkowych w perspektywie porównawczej polsko-rosyjskiej.⁶

Przedstawiane badanie zostało przeprowadzone na materiale 220 polsko- i 124 rosyjskojęzycznych aktów próśby, które zaobserwowano w korpusie składającym się z kilku tysięcy wiadomości wysłanych na kartach pocztowych w drugiej połowie XX w. (zarówno na kartach okolicznościowych, jak i tzw. widokówkach z wyjazdów wakacyjnych).⁷ W tym miejscu należy zauważyć, że znacząca rozbieżność w liczbie polsko- i rosyjskojęzycznych aktów próśby, które stanowią przedmiot analiz, wynika z faktu, iż w rosyjskojęzycznych wiadomościach akty próśby nie występują równie często, jak w odpowiadających im polskojęzycznych tekstach.

W celu dokonania możliwie dokładnej charakterystyki rozpatrywanych aktów starano się wziąć także pod uwagę parametry socjolingwistyczne, które były możliwe do ustalenia na podstawie eksploracji zgromadzonych tekstów, tj. płeć nadawców i odbiorców oraz rodzaj łączącej ich relacji⁸. Trzeba jednak zastrzec, że wywiedzenie powyższych zmiennych z treści wiadomości nie zawsze było wykonalne ze względu na ograniczony kontekst badanych wypowiedzi.

6 Wcześniejsze badania dotyczyły przede wszystkim aktów życzeń spotykanych w wiadomościach przesyłanych za pośrednictwem pocztówek (zob. np. Dzienisiewicz 2020). Na obecnym etapie badań koncentrujemy się na wielostronnym opisie aktów mowy konstytuujących treść wiadomości pocztówkowych – analiza analogiczna do badania prezentowanego w niniejszym tekście została przez nas przeprowadzona na materiale polsko- i rosyjskojęzycznych aktów podziękowania (Dzienisiewicz 2021a).

7 Więcej o korpusie tekstów pocztówkowych zob. w artykule Dzienisiewicz, Wierzchoch 2017. Materiał badawczy był pozyskiwany w antykwariatach oraz od prywatnych kolekcjonerów za pośrednictwem portali internetowych umożliwiających zamieszczanie ogłoszeń o sprzedaży. Analizowane akty próśby wyekscepowano z ok. 5000 polsko- i 3000 rosyjskojęzycznych listów pocztówkowych przesłanych w XX wieku w okresie powojennym (po 1945 roku) oraz w pierwszych latach XXI wieku. Podczas gromadzenia materiału starano się – w miarę możliwości – uzyskać maksymalną reprezentatywność tworzonego korpusu, m.in. poprzez dążenie do zebrania tekstów przesyłanych zarówno na kartach okolicznościowych, jak i na widokówkach, tekstów pisanych zarówno przez kobiety, jak i przez mężczyzn (informacje te zaczerpnięto z treści listów lub z podpisów), tekstów powstałych w każdej dekadzie rozpatrywanego okresu (informacje na ten temat pozyskiwano ze stempli pocztowych lub dat widniejących w treści listów) czy tekstów charakterystycznych dla różnych typów relacji łączących korespondentów (rodzinnych, koleżeńskich, pracowniczych – parametr ten także ustalano w rezultacie lektury listów). Należy jednak skonstatować, że z powodu seryjnego charakteru nabywania kart pocztowych wśród przywołanych właściwości korpusu można zaobserwować różnice ilościowe. Przykładowo, znacznie większa liczba będących w naszym posiadaniu listów została napisana przez kobiety (fakt ten może świadczyć o większej popularności tego sposobu korespondowania wśród kobiet). Często trudno także określić charakter stosunków łączących partnerów interakcji, gdyż treść wiadomości nie zawiera żadnych (także pośrednich) informacji na ten temat. Inną wadą zbioru może być niemożność ścisłego ustalenia wieku nadawców i odbiorców, ich przynależności klasowej itp., bowiem informacji tych nie można w sposób wiarygodny zrekonstruować, ograniczając się li tylko do analizy treści listów.

8 W dalszej części tekstu interpretacja wyników analizy uwzględniającej płeć partnerów interakcji dokonywana jest na podstawie rezultatów badań poświęconych językowi kobiet i mężczyzn oraz cechom psychicznym typowym dla przedstawicieli obu płci, które zostały omówione w pracach: Mazan 1994; Handke

Analiza objęła następujące aspekty polsko- i rosyjskojęzycznych aktów prośby:

1. ich lokalizację w ramach całości listu pocztówkowego,
2. ich właściwości formalno- i pragmatycznojęzykowe (z uwzględnieniem innych aktów mowy wchodzących w skład makroaktów prośby⁹),
3. ich przedmiot.

Zanim przejdziemy do omówienia wyników przeprowadzonych badań pragniemy jednak raz jeszcze nawiązać do wskazanych wcześniej subtelnych różnic ujawniających się między prośbami a innymi imperatywnymi aktami mowy. Pomimo że kwalifikacja rozpatrywanych aktów do grupy prośb została przez nas dokonana na podstawie informacji zawartych w literaturze przedmiotu, należy stwierdzić, że w niektórych wypadkach może ona budzić uzasadnione wątpliwości. Tego rodzaju dylematy klasyfikacyjne odnośnie do prośb nie są zresztą odosobnione – zob. następujące słowa Iwony Łuczaków:

Duża pojemność semantyczna omawianej klasy wypowiedzeń z jednej strony i brak formalnych wykładników pozwalających na określenie poszczególnych znaczeń z drugiej powodują to, że niezwykle utrudniona jest interpretacja semantyczna rozpatrywanego typu wypowiedzeń. Właściwe odczytanie intencji komunikacyjnej N (prośba, rada, propozycja, rozkaz, żądanie itd.) uzależnione jest od uwzględnienia dodatkowych czynników językowych i pozajęzykowych. Najważniejszym z nich, a zarazem jedynym obligatoryjnym, dzięki któremu następuje dyferencjacja najbardziej subtelnych różnic między rozkazem i prośbą, prośbą i radą, radą i propozycją itd [...] jest [...] intonacja (Łuczaków 1997: 49).

W świetle powyższej konstatacji warto zauważyć, że pragmatycznojęzykową interpretację wyodrębnionych przez nas wypowiedzi komplikuje przede wszystkim fakt, iż mają one wyłącznie postać pisaną. Wszelako decydujemy się uznać je za akty prośby niejako *a priori*, gdyż stoimy na stanowisku, że prymarnie grzecznościowa natura korespondencji pocztówkowej – przejawiająca się w okazywaniu adresatom serdecznych uczuć – nakazuje traktować nawet wysoce kategoryczne komunikaty o illokucji zbliżonej do rozkazów, poleceń, upomnień, zarzutów czy skarg (zob. dalej) jako warianty prośb.

3 / UMIEJSCOWIENIE AKTÓW PROŚBY W STRUKTURZE LISTU

Ogląd polskojęzycznych wiadomości pocztówkowych prowadzi do wniosku, że akty prośby rzadko zajmują w nich centralną pozycję, z reguły ustępując miejsca życzeniom, pozdrowieniom i zaproszeniom. Prośby najczęściej umieszczane są w dopisku do wiadomości – lokalizacja ta jest charakterystyczna dla około 67% przeanalizowanych aktów. Mogą one wystąpić

2008; Земская, Китайгородская, Розанова 1993; Walesa 2014. Ponadto w komponencie interpretacyjnym wykorzystano koncepcję wymiarów kultur narodowych Geerta Hofstede (zob. np. Hofstede, Hofstede 2007).

9 Zob. definicję pojęcia *makroakt*: „Makroakt to wypowiedź złożona co prawda z różnych elementów składowych o zróżnicowanych znaczeniach i funkcjach szczegółowych, ale tworzących intencjonalną całość, podporządkowaną jednej nadrzędnej funkcji scalającej wszystkie składniki omawianej struktury komunikacyjnej” (Rosińska-Mamej 2014: 97).

na początku postscriptum bądź stanowić jego jedyny element (około 22 % całości materiału), zob. np.:

Serdeczne Życzenia Imieninowe przesyłają Maria i Mieczysław.

P.S. **Jeśli będziesz miała czas, to proszę do mnie zadzwonić.** Na wszelki wypadek podaję numer telefonu [...].

Częściej jednak akty prośby spotykane są na dalszych pozycjach w ramach dopisku (niemal 27% tekstów), zob. np.:

Moc Serdecznych pozdrowień z Wilkas przesyła Marlena.

PS. Pogodę mamy według zapowiedzi Wicherka, wszystkie odmiany deszczu. Stefan siedzi na rybach, ale jeszcze ich nie jadłam. Bolał mnie niesamowicie ząb, musiałam go usunąć. **Ciekawa jestem, czy Elżbieta już urodziła, jeśli tak, napiszcie mi dwa słowa.** Marlena

Jako *de facto* postscriptum należy również traktować akty prośby usytuowane po podpisie, lecz nieopatrzone skrótowcem PS bądź jego wariantami graficznymi. Stanowią one około 18 % materiału, zob. np.:

Kochanej mamie i tatusiowi serdeczne pozdrowienia ze Świnoujścia śle Kryśka i Staszek. **Napiszcie do nas, co słyhać.** Napisałam do Was z domu, ale odpowiedzi nie otrzymałam.

Rzadziej prośba umieszczana jest bezpośrednio przed podpisem (blisko 11 % materiału). W pozostałych wiadomościach akt prośby przeważnie występuje w (niemal) centralnych pozycjach, m.in. po inicjalnym zwrocie adresatywnym oraz akcie informującym o aktualnych wydarzeniach z życia nadawcy (7,5 %), po początkowej formule adresatywnej (3,5 %), po akcie informującym o wydarzeniach z życia nadawcy (2,5 %) bądź w innej ośrodkowej pozycji (7,5 %). Wyłącznie jednokrotnie odnotowano akt prośby zajmujący pozycję inicjalną w stosunku do całości wiadomości.

Natomiast w rosyjskojęzycznych tekstach prośby spotykane są najczęściej bezpośrednio przed podpisem bądź w prepozycji do formuły kończącej wiadomość, która poprzedza podpis (niemal 71 % wiadomości). W blisko trzeciej części tekstów włączonych w skład tej grupy akt prośby następuje po sekwencji aktów mowy obejmującej zwrot adresatywny i akt życzeń, zob. np.:

Ляля! Здравствуй!

Поздравляю тебя с праздником 10го Мая. Желаю тебе здоровья, бодрости, хорошего настроения. **Звони когда-нибудь.**

Галина.

Z kolei około 15 % aktów prośby spotykanych w pozycjach terminalnych stanowią akty umiejscowione odpowiednio po formule adresatywnej, akcie życzeń oraz akcie mówiącym o aktualnych wydarzeniach z życia odbiorcy. Zob. np.:

Дорогие наши Валя и Миша!

Поздравляем вас с праздниками 1-е Мая и Днем Победы. Желаем всего самого

хорошего, а главное здоровья. У нас приятная новость. Света получила квартиру, все мы рады. **Пишите о себе.**

Целуем [...]

Na pozostałe wiadomości, w których akt prośby występuje przed podpisem, składają się incydentalne konfiguracje aktów mowy.

Blisko 15 % materiału stanowią zaś teksty, w których akt prośby został umieszczony po podpisie, tj. *de facto* znajduje się on w miejscu dopisku, który nie został wszakże oznaczony skrótowcem PS lub jego modyfikacją graficzną.¹⁰ Natomiast około 14 % wszystkich tekstów stanowią sekwencje aktów mowy, w których akt prośby został usytuowany w pozycji zbliżonej do centrum wiadomości.

Jak wynika z przytoczonych informacji, w polsko- i rosyjskojęzycznym materiale można zaobserwować pewne różnice w zakresie lokalizacji aktów prośby, które ukazują odmienne wzorce konstruowania wiadomości pocztówkowych w obu językach. O ile bowiem Polacy rezerwują dla próśb przede wszystkim „dopiskową” część wiadomości, Rosjanie chętniej umieszczają je na końcu tekstu zasadniczego – bezpośrednio przed podpisem bądź w prepozycji do formuły końcowej poprzedzającej podpis.

4 / FORMALNO- I PRAGMATYCZNOJĘZYKOWA ANALIZA AKTÓW PROŚBY

4.1 / Polskojęzyczne akty prośby

Analiza wykazała, że najliczniejszą grupą aktów prośby w tekstach napisanych w języku polskim są konstrukcje zawierające w swoim składzie leksykalnym formy trybu rozkazującego czasownika¹¹ (145¹²). Większość z nich stanowią akty, w których immanentna katagoryczność tych form nie jest łagodzona przez wykładniki grzeczności (93), np.: *Przywieźcie tacę i kosze na chleb*. Częstokroć przyjmują one postać zdań jednoczłonowych czasownikowych, których zwięzłość kreuje efekt jeszcze większej stanowczości komunikatu, np.: *Odpisz*. Podobnemu celowi służy stosowanie znaków wykrzyknienia, których obecność zwiększa ekspresję wypowiedzi oraz służy ponagleniu odbiorcy do spełnienia prośby, np.: *Napisz parę słów!!!*. Lakoniczność i stanowczość omawianych aktów można z jednej strony wytłumaczyć ograniczoną ilością miejsca przeznaczonego na tekst na karcie pocztowej, z drugiej zaś – bliską więzią łączącą partnerów oraz związaną z nią symetrycznością kontaktu (akty w tej formie kierowane są głównie do osób pozostających z nadawcami w relacjach koleżeńskich) – czynniki te prawdopodobnie przyczyniają się do większej bezpośredniości komunikatów. Nie zaobserwowano różnic w dystrybucji aktów w tej formie ze względu na płeć partnerów.

10 Obserwacja dowiodła, że Rosjanie opatrują dopiski powyższym akronimem znacznie rzadziej niż Polacy.

11 Tryb rozkazujący czasownika jest najmniej skomplikowanym formalnie wariantem aktu prośby w języku polskim. Zaliczenie wypowiedzi zawierających formy trybu rozkazującego do grupy aktów prośby powinno następować jednak wyłącznie po przeprowadzeniu wnikliwej analizy pragmatycznej, ponieważ formy imperatywne mogą pełnić także – w zależności od sytuacji – funkcję komunikacyjną polecenia, rozkazu, a nawet błagania (zob. Marcjanik 2000: 159–160).

12 W nawiasach podawana jest liczba aktów zaliczonych do poszczególnych grup.

Ponadto kategorię aktów prośby, w których treści zaobserwowano formy imperatywne czasowników, bywa niekiedy wzmacniana poprzez zastosowanie przysłówków *wreszcie* oraz *nareszcie*, zob.: *Napiszcie nareszcie!!!*; *Napiszcie wreszcie coś*. Ich użycie służy okazaniu zniecierpliwienia z powodu braku wiadomości od adresatów. Niewykluczone jednak, że akty w tej formie nie realizują illokucji prośby, lecz skargi lub zarzutu. Stworzeniu wrażenia większej stanowczości komunikatu służy także kumulowanie kilku próśb w ramach jednego aktu, zob.: *Przyjedź na parę dni. Weź wolne i przyjedź. Napisz, zadzwoń albo co*. Zbliżoną funkcję pełni zastosowanie charakterystycznych dla aktu błagania zwrotów *blagam* oraz *zlituj się*, zob.: *Blagam, wyślij mi pocztą pelerynę i kaptur; Zlituj się, napisz, a jak będzie cieplej – przyjedź*. W tym kontekście warte odnotowania są również dwie wypowiedzi z formą rozkaznika, które mają na celu odpowiednio zniechęcenie odbiorców do podejmowania ryzykownych działań oraz ich uspokojenie, zob.: *Nie szalejcie!*; *Nie denerwuj się*.

Stanowczość próśb wyrażonych za pomocą form trybu rozkazującego czasownika bywa łagodzona poprzez użycie pośrednich wykładników grzeczności (52), takich jak zaimki osobowe odnoszące się do mówiącego (np.: *Prześlij mi pocztówkę ze zdjęciem!*), formy adresatywne (np.: *Napisz, Kochana,¹³ jak się czujesz*) i wypowiedzenia podrzędne warunkowe (np.: *Jakbyś w Łagowie widziała Basię, to daj jej dla mnie 500 zł*). Badanie wykazało, że użycie wykładników grzeczności nie jest skorelowane z płcią partnerów. Wydaje się jednak, że istotną rolę w podejmowaniu decyzji o ich zastosowaniu może odgrywać relacja łącząca nadawcę i odbiorcę, gdyż najczęściej spotyka się je w korespondencji przesyłanej w gronie rodzinnym. Takie środki, jak formy adresatywne i nazwy stopni pokrewieństwa, służą bowiem przede wszystkim okazaniu szacunku starszym krewnym. Rzadziej wykorzystywane są one w komunikacji partnerów pozostających w relacjach koleżeńskich.

Drugim najczęściej spotykanym typem aktów prośby w polskojęzycznym materiale są wypowiedzi zawierające w swojej budowie leksykalnej performatyw *proszę* (61). Najczęściej realizują one schemat składniowy: *proszę* (+ forma adresatywna) + bezokolicznik (19), np.: *Proszę podać swój nowy adres, to przyślę Panu nowe znaczki*. Badacze wskazują, że konstrukcja ta wyraża dystans między partnerami (zob. Marcjanik 2000: 170) – ogląd tekstów potwierdza tę tezę, ponieważ nie zaobserwowano aktów w tej formie w wiadomościach przekazywanych w gronie partnerów pozostających w bliskich stosunkach.

Nieznacznie rzadziej zaobserwować można akty utworzone według schematu: (*bardzo*) *proszę* (+ forma adresatywna) + imperativus czasownika (15), np.: *Wanda, bardzo Cię proszę nie gniewaj się i pisz, bo nic o Was nie słyszę*. W literaturze wskazuje się, że występujący w omawianej konstrukcji performatyw *proszę* ma na celu zwiększenie siły illokucyjnej prośby bądź zapobiegnięcie wytworzeniu się wrażenia, iż nadawca rozkazuje odbiorcy. Nadawca aktu w tej formie może także mieć przeświadczenie, iż jest ona bardziej grzeczna niż konstrukcja niezawierająca wyrazu *proszę* (Marcjanik 2000: 172–173). W kontekście badanych przez nas tekstów najtrafniejszą wydaje się być ostatnia interpretacja, albowiem akty w tej formie zaobserwowano głównie w wiadomościach autorstwa kobiet. Wypowiedzi kobiet zaś – w świetle dotychczasowych usta-

13 Grzecznościowe formy adresatywne, jak np. *kochana*, są niezwykle często spotykane w wiadomościach autorstwa kobiet – zjawisko to zdaje się potwierdzać wyniki dotychczasowych analiz wskazujących na większą dbałość kobiet o dobre relacje interpersonalne oraz częstsze w porównaniu z mężczyznami stosowanie form grzecznościowych.

leń z zakresu socjolingwistyki – z reguły odznaczają się większym niż ma to miejsce w przypadku komunikatów mężczyzn stopniem uprzejmości. Należy również wspomnieć, że tego rodzaju akty są często spotykane w wiadomościach adresowanych do starszych krewnych – użycie wyrazu *proszę* może zatem stanowić także wyraz szacunku.

Niemal równie często można odnotować akty realizujące model: (*bardzo/uprzejmie*) *proszę* (+ forma adresatywna) + o co (13), np.: *Proszę o parę słów*; *Proszę o wykaz odznak*. Jak dowodzą dotychczasowe badania, akty w tej formie są charakterystyczne dla kontaktów neutralnych i stanowią świadectwo dystansu między partnerami pozostającymi względem siebie w stosunkach oficjalnych (Marcjanik 2000: 171). Akty utworzone według tego schematu, które występują w materiale badawczym, również z reguły spotykane są w oficjalnym typie kontaktu, aczkolwiek nie są do niego ograniczone, por. np.: *Proszę o liścik¹⁴ co u Ciebie*.

Niektóre akty zawierające w swojej treści wyraz *proszę* realizują zaś model: (*bardzo*) *proszę* + imperativus / bezokolicznik / o co + wypowiedzenie podrzędne warunkowe (9), np.: *Jeżeli więc pani doktor może coś na to poradzić, bardzo proszę odpisać*. Tak jak ma to miejsce w konstrukcjach niezawierających performatywu *proszę*, akty w tej formie (zapewne ze względu na powszechnie kojarzoną z nią uprzejmość) również przeważnie występują w tekstach autorstwa kobiet. Obecność wypowiedzeń warunkowych ma na celu wytworzenie wrażenia, iż nadawca nie chce fatygować odbiorcy na wypadek, gdyby okazało się, że ten z jakichś przyczyn nie jest w stanie spełnić jego prośby.

Kilkukrotnie odnotowano także realizacje schematu: (*bardzo*) *proszę* (+ forma adresatywna) + zdanie podrzędne dopełnieniowe (5), np.: *Proszę, abys do mnie napisał z obozu – ile będziesz na nim i jaka miejscowość*. Akty w tej formie są bardziej bezpośrednie aniżeli opisane powyżej i są stosowane w kontaktach z partnerami, z którymi nadawców łączą zażyłe stosunki.

Inne formy aktów prośby – z reguły o charakterze pośrednim – występują w materiale znacznie rzadziej. Zaobserwowano m.in. konstrukcje zawierające w swojej budowie leksykalnej formy trybu oznajmującego czasownika *czekać*, którego zastosowanie wskazuje na chęć skłonienia odbiorcy do wykonania określonych działań (8), np.: *Czekam na wiadomość od Ciebie*. Incydentalnie w badanych tekstach można również spotkać wypowiedzi z formą trybu przypuszczającego czasownika (4), np.: *Byłbym bardzo szczęśliwy, gdybym otrzymał kartkę z pozdrowieniami z miejsca, gdzie spędzasz tegoroczny urlop*. Konstrukcja ta wyraża prośbę w ostrożny i nienarzucający się sposób (zob. Komorowska 2008: 73–74). Wyłącznie jednokrotnie zaobserwowano zaś prośbę zwerbalizowaną za pomocą aktu pytania, zob.: *Jasiu! Czy mogę Cię prosić delikatnie o cenne dla mnie nagranie?*. Obecne w literaturze twierdzenie, iż pytania są najczęściej spotykaną formą aktów prośby w polszczyźnie (Marcjanik 2000: 161), nie znajduje zatem potwierdzenia w analizowanym materiale. Powodem tego stanu rzeczy może być charakterystyczna dla pocztówek ograniczona ilość miejsca przeznaczanego na tekst, a także w przeważającej mierze symetryczne relacje między partnerami, które sprawiają, że z reguły stosują oni bardziej bezpośrednie komunikaty. Również jednostkowo odnotowany został akt prośby o przebaczenie będący uzupełnieniem aktu pozdrowienia, który przybiera formę wyrażenia przyimkowego z *prośbą* + o co, zob.: *Najserdeczniejsze pozdrowienia z Gliwic wraz z prośbą o przebaczenie zasyła [...]*. Należy zauważyć, że nadawca nie werbalizuje w nim swojego przewinienia, prawdopodobnie zakładając, że jest ono znane odbiorcy.

14 Zdrobnienia odnotowano wyłącznie w tekstach autorstwa kobiet.

Warto także podkreślić, że dopełnieniem aktów prośby w języku polskim – zarówno w kontekście pre-, jak i postpozycyjnym – są niekiedy inne akty, które tworzą wraz z nimi tzw. makroakty prośby. Przedmiot próśb bywa sygnalizowany przez akty pytania (6), np.: *Ciociu, czy ciocia jest zadowolona z naszego przyjazdu, czy nie? Napisz mi o tej sprawie*. Zamiar wystosowania prośby wyrażany jest również za pomocą aktów zawierających zwrot *Mam prośbę* oraz jego warianty (3), np.: *Mam do Ciebie prośbę. Przyślij mi adres Anety*. Funkcję zasygnalizowania prośby pełnią także akty z czasownikiem w formie trybu przypuszczającego *chciałabym*¹⁵ (2), zob.: *Chciałabym z Tobą się zobaczyć i pogadać. Napisz czy to możliwe; Chciałabym, żebyście przystali mi jakąś kasę. Napiszcie (zn. przyslijcie w kopercie) pod adres [...]*. Poza tym odnotowano wypowiedzi zawierające uzasadnienie prośby (9; np.: *Napisz nr telefonu wewnętrzny, bo zapomniałam*), akty mówiące o zobowiązaniach, które nadawca zaciąga wobec adresata (4; np.: *Proszę obliczyć ile wam mam przysłać lakieru i proszę napisać, a ja prześlę pocztą*), żartobliwe akty groźby (2; np.: *Napisz, bo się „zapłacę”*), akty mówiące o propozycji spotkania (2; np.: *Napisz, kiedy masz urlop – może spotkamy się na Śląsku*), akty mówiące o planach nadawcy (2; np.: *Proszę napisz do mnie, będę tu do 11-ego października*), akty przeproszenia (2; np.: *Jeszcze raz przepraszam i proszę, abys się nie gniewała*), akt mówiący o radości nadawcy (zob.: *Cieszę się, że mnie odwiedzisz, ale przyjeźdź w niedzielę, bo w sobotę mnie nie ma*) oraz akt mówiący o jego zaniepokojeniu (zob.: *Proszę zadzwoń do niego od czasu do czasu. Jestem o niego niespokojna*).

Większość wypowiedzi uzupełniających akty prośby zaobserwowano w wiadomościach autorstwa kobiet. Treść tych aktów odzwierciedla stereotypowe kobiece cechy psychiczne, takie jak altruizm, troska o innych ludzi oraz chęć utrzymywania dobrych kontaktów interpersonalnych, która wyraża się w użyciu dużej liczby aktów grzecznościowych. Z kolei mężczyźni są autorami znacznie mniejszej liczby wypowiedzi obudowujących akty prośby, zob.: *Przyślij mi trochę pieniędzy, bo już mi się kończą; Napiszcie mi, kiedy przyjedziecie, ażebym mógł kupić bilety na Kasprowy i na którą godzinę*. W ich treści również ujawniają się stereotypowe męskie cechy, takie jak inicjatywność oraz koncentracja na kwestiach finansowych. Poza tym mężczyźni zaciągają niekiedy zobowiązania wobec adresatów, w której to czynności także należy upatrywać odzwierciedlenia męskiego nastawienia na działanie, por.: *Proszę podać swój nowy adres, to przysślę Panu nowe znaczki* (szczegółowy opis cech psychicznych kobiet i mężczyzn zob. w artykule Walesa 2014).

4. 2 / Rosyjskojęzyczne akty prośby

Rosyjskojęzyczne akty prośby cechują się mniejszą różnorodnością formalną niż ich polskojęzyczne odpowiedniki. Tak jak ma to miejsce w materiale polskojęzycznym, najliczniej reprezentowanym wariantem próśb w tekstach napisanych w języku rosyjskim są akty zawierające w swojej budowie leksykalnej formy imperatywne czasownika (110). Większość z nich stanowią wypowiedzi pozbawione wykładników grzeczności (65), np.: *Напиши мне, как устроишься*. Kolejnym podobieństwem łączącym te akty z odpowiadającymi im polskojęzycznymi prośbami jest fakt, że ich kategoriowość jest często zwiększana poprzez zastosowanie zdań złożonych wy-

15 Wypowiadając akt w tej formie, nadawca ma z reguły przeświadczenie, iż adresat spełni jego prośbę. Prośby te są uznawane za bardziej grzeczne aniżeli akty tworzone według modelu: *chciałem* + bezokolicznik / zdanie podrzędne dopełnieniowe (Marcjanik 2000: 173).

łącznie z *verbum finitum* w formie trybu rozkazującego (np.: *Пиши; Звони*) oraz ekspresywnej interpunkcji (np.: *Напишете всё же про зарплату!!*). Prawdopodobnie na wrażenie bezpośredniości i stanowczości, które towarzyszy większości rosyjskojęzycznych aktów prośby, wywierają wpływ te same czynniki, które odgrywają rolę w polskojęzycznych tekstach, tj. niewielka ilość miejsca przeznaczonego na napisanie wiadomości oraz fakt, że akty w tej formie występują z reguły w wiadomościach przesyłanych w kręgu rodzinnym i koleżeńskim.

Kategoryczność aktów prośby z formami imperatywnymi bywa niwelowana przez wykładniki grzeczności (31), tj. zaimki osobowe odnoszące się do mówiącego (np.: *Пишите нам*), formy adresatywne (np.: *Напиши, Фисонька*¹⁶, *обо всем*), wypowiedzenia podrzędne warunkowe (np.: *Если получишь открытку, пиши письмо*) oraz partykułę *пожалуйста*¹⁷ (np.: *Пожалуйста, напиши о себе, как твоё здоровье*). W przeciwieństwie do polskojęzycznych aktów wśród nadawców rosyjskojęzycznych próśb z wykładnikami grzeczności zdecydowanie przeważają kobiety.

Niektóre akty wyrażone za pomocą form rozkaznikowych zawierają w swoim składzie leksykalnym czasownik *ждать* (14), z którym bywa łączony intensyfikator *очень*. Tak jak ma to miejsce w języku polskim, zastosowanie tego czasownika świadczy o dążeniu do wpłynięcia na adresata, aby ten odpowiedział na wiadomość nadawcy, np.: *Пишите, жду; Дайте о себе весточку. Очень жду*. Akty w tej formie często występują w wiadomościach autorstwa kobiet, które za pomocą wspomnianego czasownika pobudzają odbiorców do działania oraz nadają swoim wypowiedziom emocjonalny charakter. Należy także zauważyć, iż w odróżnieniu od polskich konstrukcji z czasownikiem *czekać*, aktom w języku rosyjskim niemal bezwyjątkowo towarzyszą formy trybu rozkazującego czasownika. Odnotowano wyłącznie jedną wypowiedź, w której treści nie wystąpił imperativus, zob.: *Жду от тебя послания*.

Kolejnym typem próśb są akty z czasownikiem performatywnym *просить* (3). Przyjmują one postać zdań z formą bezokolicznika (np.: *Просим не забывать „Винни Пухов”*) oraz z formą imperatywną (zob.: *Прошу не забывай меня*). Warto jednak zasygnalizować, że zaliczenie tego typu konstrukcji do grona aktów prośby może być uznane za kontrowersyjne, gdyż ich illokucja przybliża je do aktów błagania bądź żądania (w tej kwestii zob. Komorowska 2002: 373). W badanym materiale akty z performatywem *просить* zostały zastosowane wyłącznie przez kobiety.

Pozostałe rosyjskojęzyczne akty prośby cechuje pośredni charakter. Okazjonalnie spotykane są wypowiedzi zawierające formy trybu oznajmującego czasowników, których treść presuponuje chęć otrzymania wiadomości od odbiorców (2), np.: *Давно не получила от тебя письма*. Jednokrotnie zaobserwowano zaś zdanie oznajmujące z modulantem *может*, który niweluje stanowczość zawartej w nim implicytnej prośby, zob.: *может ответите, как бабушка*. Zastosowanie aktów w tej formie jest charakterystyczne dla kobiet. Niekiedy wypowiedzi o charakterze oznajmującym łączone są również z konstrukcjami, w których budowie leksykalnej występują formy trybu przypuszczającego czasownika, zob.: *Ты очень внимательна и всегда меня поздравляешь, но больше я о тебе ничего не знаю. Хоть бы написала настоящее письмо о своих делах, о своём здоровье*. Innym przypadkiem pośrednich aktów prośby są wypowiedzi tworzone według modelu: *очень хочу / очень хотелось бы* + bezokolicznik (3), np.: *Очень хотелось бы тебя*

16 Podobnie jak ma to miejsce w polskojęzycznych aktach, w materiale rosyjskojęzycznym zdrobnienia są stosowane wyłącznie przez kobiety.

17 Partykuła ta uznawana jest za regularny środek wyrażania uprzejmości w rosyjskojęzycznych aktach prośby (zob. Puchala 2012: 314–315).

видеть, поговорить с тобой. Stanowią one przykład niekategorycznych i uprzejmych prośb, których nadawcy ograniczają się wyłącznie do werbalizacji swoich życzeń (zob. Komorowska 2008: 74–75). Wśród nadawców tego typu wypowiedzi również przeważają kobiety.

Podobnie jak ma to miejsce w polskojęzycznych tekstach, w niektórych przypadkach rosyjskojęzyczne akty prośby wraz z kontekstem pre- i postpozycyjnym tworzą makroakty prośby. Obudowę aktów prośby w języku rosyjskim mogą stanowić akty pytania¹⁸ (3; np.: *Что у вас нового? Пиши, Римма*). Z kolei prośbom o kontakt listowny towarzyszą czasami akty zaproszenia (13; np.: *Пишите, что у вас нового, а лучше, приезжайте к нам в гости*) oraz akty informujące o radości wywoływanej przez wiadomość od odbiorcy (4; np.: *Пиши, Анечка. Я так рада, когда получаю от тебя весточки*). Niekiedy spotykane są także akty mówiące o różnorodnych zamiarach nadawcy (4; np.: *К рождению ребеночка мы хотим приехать помочь. Напишите, если приехать нужно пораньше, я или отец возьмем отпуск*). Jednokrotnie zaobserwowano zaś akt upomnienia (zob.: *Не забывай, что ты стала большой, меньше шали*) oraz akt informujący o aktualnej sytuacji nadawców (zob.: *У нас и у Димы всё в порядке. За него не волнуйтесь*). Należy podkreślić, że wszystkie wypowiedzi towarzyszące aktom prośby występują wyłącznie w wiadomościach autorstwa kobiet oraz grup mieszanych, tj. grup złożonych zarówno z kobiet, jak i mężczyzn. Charakterystycznym elementem makroaktów prośby zaobserwowanych w wiadomościach autorstwa grup mieszanych są akty zaproszenia, które z reguły formułowane są w imieniu całej rodziny. Z kolei kobiety częściej piszą o radości spowodowanej kontaktem z adresatami, który to zabieg odzwierciedla kobiecą predylekcję do dbałości o dobre relacje międzyludzkie.

5 / PRZEDMIOT AKTÓW PROŚBY

Analizowane akty prośby podzielono na osiem kategorii ze względu na ich przedmiot:

1. prośby o kontakt (44,9 % / 80,8 %¹⁹),
2. prośby o przysługę (30,3 % / 2,3 %),
3. prośby dotyczące spotkań z adresatami (9,4 % / 3,8 %),
4. prośby dotyczące form i sposobów kontaktu (8,1 % / 4,6 %),
5. prośby o informacje na temat osób trzecich (1,7 % / 1,5 %),
6. prośby będące wyrazem troski o adresatów (1,3 % / 3,1 %),
7. prośby o wybaczenie (1,3 % / 1,5 %),
8. inne (3 % / 2,3 %).

Zaprezentowane dane ilościowe ujawniają interesujące różnice między polsko- a rosyjskojęzycznymi prośbami. Przede wszystkim dotyczą one kategorii 1), tj. prośb o pamięć. Pomimo że jest to najliczniejsza grupa tematyczna w tekstach napisanych w obu językach, można zaobserwować znaczące rozbieżności w jej wypełnieniu, gdyż większy udział prośb o kontakt cechuje rosyjskojęzyczne wiadomości. Poza tym w tekstach autorstwa Rosjan nieznacznie częściej

¹⁸ Akty pytania zostały zaobserwowane wyłącznie w tekstach autorstwa kobiet. Przepuszczalnie ich obecność ma na celu okazanie zainteresowania sprawami adresatów oraz wytworzenie atmosfery bliskości.

¹⁹ W nawiasach przytoczony został udział procentowy każdej kategorii kolejno w polsko- oraz w rosyjskojęzycznych tekstach.

w stosunku do ich polskich odpowiedników występują prośby będące wyrazem troski o adresatów. Tendencja ta może stanowić odzwierciedlenie kobiecości społeczeństwa rosyjskiego, albowiem charakterystyczną cechą tego wymiaru kultur narodowych jest przypisywanie istotnego znaczenia relacjom międzyludzkim. Polacy częściej proszą zaś o przysługi – zjawisko to może z kolei stanowić przejaw męskości kultury polskiej, ponieważ znamioną cechą tego rodzaju kultur jest koncentracja na kwestiach materialnych i bytowych.²⁰ Polskie prośby w szerszym zakresie dotyczą także spotkań z adresatami oraz preferowanych form i sposobów kontaktu.

Dalej scharakteryzowano zawartość poszczególnych grup tematycznych. Akty zaliczone do kategorii 1) (prośby o kontakt) z reguły obejmują prośby o napisanie wiadomości o niesprecyzowanym temacie, np.: *Napisz do mnie!!!; Пиши*. Niemal równie często następuje konkretyzacja prośby, która może odnosić się do ogólnej sytuacji życiowej adresata, jego samopoczucia, zdrowia oraz aktualnych i minionych wydarzeń, np.: *Napisz, co tam u Ciebie słychać; Пиши, как твое здоровье*. Rzadziej nadawcy proszą o znak pamięci w postaci pocztówki z wyjazdu bądź listu, np.: *Napisz kartkę; Напишите подробное письмо*. W niektórych wypadkach prośby dotyczą zaś kontaktu telefonicznego, np.: *Jeśli znajdzie Pani chwilę czasu, to proszę o telefon; Будешь в Москве, звони мне на работу*. Zarówno rosyjsko-, jak i polskojęzyczne prośby o pamięć i kontakt są przede wszystkim przedmiotem korespondencji kobiet połączonych relacją rodzinną bądź koleżeńską, zdecydowanie rzadziej stanowią zaś temat komunikatów przekazywanych w męskim gronie.

Często spotykaną i rozbudowaną kategorię polskojęzycznych aktów stanowią prośby o przysługę. Jej istotnym elementem są prośby o przekazanie wiadomości osobom trzecim w imieniu nadawcy: głównie pozdrowień oraz – rzadziej – życzeń, podziękowań i przeprosin, zob. np.: *Proszę wszystkich pozdrowić w moim imieniu; Prosimy również złożyć najlepsze życzenia Heńkowi!* Fakt, iż tego typu akty są częściej formułowane przez kobiety niż przez mężczyzn, zdaje się potwierdzać tezę o większej dbałości kobiet o dobre relacje z innymi ludźmi. Pozostałe polskojęzyczne akty prośby, które znalazły się w tej grupie, cechuje duża różnorodność tematyczna – dotyczą one m.in. przysłania łóżeczka dla dziecka (zob.: *Jeśli możesz, to przyslij mi łóżeczko koleją – koszty pokryję*), kupna telewizora (zob.: *Poproś Nela, a szczególnie Helmuda, żeby kupił dla mnie ten telewizor kol. przenośny ze zdalnym sterowaniem*), przywiezienia odpisów aktu urodzenia (zob.: *Jadąc do Urszuli weź ze sobą te odpisy aktu urodzenia*) czy kupna bielizny (zob.: *Gdyby na Korei były te majtki, to weź mi 1 parę*). Z kolei nieliczne rosyjskie prośby o przysługę dotyczą niemal wyłącznie przekazania pozdrowień oraz życzeń, np.: *Поцелуйте своего полковника и передайте ему большой привет*. Jednokrotnie odnotowano zaś prośbę o zabranie zegara, zob.: *Юля, поедешь домой, увези Лиле часы из ремонта*.

Polskojęzyczne akty prośby nierzadko odnoszą się także do spotkań z adresatami. Chęć kontaktu z odbiorcami z reguły komunikowana jest za pomocą próśb o odwiedzenie nadawców w ich aktualnym miejscu pobytu,²¹ zob. np.: *Postaraj wybrać się do Zakopanego, to znowu trochę*

20 Więcej o wymiarach męskości i kobiecości w kulturach narodowych zob. w pracy Hofstede, Hofstede 2007: 133–168 (por. także Zięba 2012). Omówienie koncepcji wymiarów kultur narodowych G. Hofstede-go oraz porównanie cech kultury polskiej i rosyjskiej zob. również w opracowaniu Dzienisiewicz 2021b: 65–73.

21 Prośby te odróżniamy od zaproszeń, gdyż ich nadawcy nie zapraszają odbiorców do swoich domów, a jedynie do miejsc, w których aktualnie przebywają.

pagadamy. Rzadziej spotykane są prośby o spotkanie, których treść nie precyzuje, gdzie miałyby ono nastąpić, np.: *Chciałabym z Tobą się zobaczyć i pogadać. Napisz, czy to możliwe*. Niekiedy nadawcy proszą zaś o informację, czy odbiorcy ich odwiedzą, zob.: *Niech Ciocia napisze, czy przyjedzie*. Nieco częściej zaobserwować można prośby dotyczące szczegółów umówionych wcześniej spotkań, np.: *Napisz, o której godzinie będziesz we Wrocławiu*. Natomiast prośby autorstwa Rosjan rzadziej wiążą się ze spotkaniami i dotyczą wyłącznie uzgodnienia terminu wcześniej umówionego spotkania, np.: *Напишите мне письмо когда придете ко мне домой, если не сможете прийти завтра. Ждать буду до 12 часов дня*. Należy zauważyć, że zarówno polsko-, jak i rosyjskojęzyczne akty prośby zaliczone do tej grupy występują głównie w wiadomościach wymienianych między kobietami – fakt ten odzwierciedla osobowy charakter środowiska kobiet, wyrażający się w dążności do kontaktu z innymi ludźmi.

Kolejna kategoria obejmuje akty prośby, których treść dotyczy adresu, na który odbiorca ma przesyłać korespondencję, jak również terminu i formy kontaktu między partnerami. Polskojęzyczne akty prośby włączone w skład tej grupy najczęściej dotyczą odpisania na wskazany adres, np.: *Napisz!!! Dom wypoczynkowy „Solinka” Polańczyk p-ta Myszków 38611 pow. Lesko*. Czasami odbiorcy proszeni są także o podanie swojego adresu bądź adresu osób trzecich, np.: *Jadziu, wyślij mi Wasz adres, bo gdzieś mi się zawieruszył*. Jednostkowe prośby odnoszą się do terminu, w którym ma nastąpić kontakt telefoniczny między partnerami, oraz do preferowanej formy kontaktu, zob.: *Dzwoń dopiero po 15 I 90; Ważne wiadomości przekaż mi telefonicznie*. Z kolei przedmiotem rosyjskojęzycznych próśb zaliczonych tej kategorii jest przede wszystkim przesłanie kodu pocztowego, zob.: *Сообщите ваш почтовый индекс*. Jednostrotnie odnotowano zaś prośbę o wysyłanie pocztówek na konkretny adres, zob.: *Пишите по старому адресу*. Tak polsko-, jak i rosyjskojęzyczne akty prośby przynależące do tej grupy są charakterystyczne dla komunikacji prowadzonej w gronie kobiet. Zjawisko to zdaje się potwierdzać tezę o dużym znaczeniu, jakie kobiety przypisują pielęgnowaniu relacji z innymi ludźmi.

Akty prośby formułowane w obu językach okazjonalnie dotyczą także informacji na temat aktualnej sytuacji osób trzecich, zob. np.: *Napisz, Krysiu, trochę o Jadzi*; *Пишите про Ларису*. Obserwacja wykazała, że temat polskojęzycznych próśb jest z reguły bardziej sprecyzowany, zob.: *Ciekawa jestem, czy Elżbieta już urodziła – jeśli tak, napiszcie mi dwa słowa*. W tekstach pisanych w obu językach z reguły większe zainteresowanie osobami niebędącymi uczestnikami aktu komunikacji przejawiają kobiety. Praktyka ta odzwierciedla prymarnie osobowy charakter kobiecego środowiska.

Niewielka grupa próśb stanowi zaś wyraz troski o adresatów. W treści jednej polskojęzycznej wiadomości matka kieruje prośbę do dzieci, aby te uważały na siebie podczas wyjazdu wakacyjnego, zob.: *Nie szalejcie!* Autorami innego aktu prośby są natomiast dzieci, które proszą matkę, aby ta się o nie nie martwiła, zob.: *Nie denerwuj się*. Ponadto jednokrotnie nadawca prosi o informację, czy odbiorca regularnie zażywa lit, zob.: *Napisz mi zaraz, jak Ty się czujesz, czy zażywasz regularnie lit i jak sypiasz*. Również rosyjskojęzyczne prośby służą niekiedy okazaniu troski o bliskie osoby. Rosjanie proszą m.in., aby młoda odbiorczyni nie dopuszczała się wybryków (zob.: *Не забывай, что ты стала большой, меньше шали*), aby adresatka uważała na siebie w czasie ciąży (zob.: *Марина, береги себя!*) oraz aby odbiorcy częściej spacerowali (zob.: *Постарайтесь побольше гулять*). Prośby te występują w korespondencji prowadzonej pomiędzy osobami połączonymi relacją rodzinną i koleżeńską. Niekiedy ujawnia się w nich charakterystyczny dla

społeczeństwa rosyjskiego duży dystans władzy, wyrażający się w upomnieniach i radach adresowanych do odbiorców w młodszym wieku.

Jednostkowo spotykane są także prośby o wybaczenie, które towarzyszą aktom przeproszenia (zob.: *Jeszcze raz przepraszam i proszę abyś się nie gniewała*) bądź *de facto* same pełnią funkcję pośredniego przeproszenia (zob.: *Wanda, bardzo Cię proszę, nie gniewaj się [...]; He обижайтесь на меня; Письмо напишу позднее, как поправлюсь. Не сердитесь на меня*). Zarówno w polsko-, jak i w rosyjskojęzycznym materiale tematyka ta obecna jest wyłącznie w wiadomościach przekazywanych w gronie kobiet. Fakt ten obrazuje typową dla kobiet koncentrację na utrzymywaniu dobrych relacji z innymi ludźmi.

Nieliczna grupa aktów nie wpisuje się w powyższe kategorie tematyczne. Wchodzące w jej skład polskojęzyczne prośby dotyczą m.in. ponownego, wyraźniejszego napisania nieczytelnej wiadomości (zob.: *Napisz wyraźnie jeszcze raz*) oraz słuchania audycji radiowej o określonej porze (zob.: *Słuchajcie radia w poniedziałek 9 II pr. IV godz. 17/45*). Natomiast Rosjanie proszą m.in. o wzniesienie toastu z okazji 25-lecia małżeństwa nadawców (zob.: *Выпейте за нашу Серебряную свадьбу*) oraz z okazji urodzin odbiorcy (zob.: *Очень просим от нашего имени выпить по бокалу за Ваше здоровье*).

6 / PODSUMOWANIE

Przedstawione w artykule refleksje pozwalają skonkludować, że pomiędzy polsko- a rosyjskojęzycznymi aktami prośby występującymi w wiadomościach pocztówkowych uwidaczniają się zarówno cechy wspólne, jak i różnice. Po pierwsze, w tekstach pisanych w obu językach można zaobserwować rozbieżności w zakresie umiejscowienia aktów prośby w strukturze wiadomości. Fakt ten ukazuje odmienne, specyficzne dla obu lingwokultur konwencje w zakresie konstruowania listów zamieszczanych na pocztówkach. Ponadto wykazano mniejszą różnorodność strukturalną rosyjskojęzycznych aktów w porównaniu z ich polskojęzycznymi odpowiednikami. Podstawową formą aktów prośby spotykanych w wiadomościach napisanych w obu językach są zdania z czasownikowymi formami imperatywnymi (odpowiednio 65 % polsko- i 89 % rosyjskojęzycznych aktów), które na ogół pozbawione są wykładników grzeczności. Praktyka wyrażania próśb w bezpośredni i kategoryczny sposób jest prawdopodobnie dyktowana przez niewielki rozmiar medium, jakim jest pocztówka, jednak może stanowić również rezultat symetryczności stosunków łączących partnerów interakcji. Dowiedziono także, że formy grzecznościowe oraz akty etykietałne obudowujące akty prośby zazwyczaj występują w wypowiedziach kobiet – spostrzeżenie to jawi się jako potwierdzenie przywoływanej w literaturze tezy o większej grzeczności językowej kobiet w porównaniu z mężczyznami (por. np. Mazan 1994; Земская – Китайгородская – Розанова 1993). Oprócz tego udało się wykazać, że w treści rosyjskojęzycznych próśb bywają odzwierciedlane cechy kultur kobiecych, podczas gdy w polskojęzycznych aktach prośby występują przejawy właściwości typowych dla kultur męskich.

Na zakończenie rozważań pragniemy skonstatować, iż podobnie jak ma to miejsce w przypadku podziękowań, akty prośby – mimo stosunkowo niewielkiej częstości występowania – pełnią w tekście pocztówkowym dość istotną rolę. Nadają one bowiem wiadomościom dialogiczny rys, który w świetle epistolograficznej koncepcji Stefanii Skwarczyńskiej, głoszącej, iż odbiorca korespondencji jest jednocześnie do pewnego stopnia jej „współtwórcą” (Skwarczyńska 2006:

88), świadczy o społecznej kompetencji autorów wiadomości zamieszczanych na kartach pocztowych oraz upodabnia ten gatunek tekstu do listu.²²

SPEECH ACTS OF REQUEST IN POLISH AND RUSSIAN POSTCARD MESSAGES

SUMMARY Speech acts of request have repeatedly been the subject of linguistic research, as evidenced by the rich literature devoted to this problem. However, despite the great interest in speech acts of request in Polish and Russian, the speech acts characteristic of messages sent via postcards have not been analyzed so far. The purpose of this article is to analyze and compare Polish and Russian speech acts of request observed in the messages sent on postcards. The presented analysis is a continuation of research into pragmatic as well as cultural aspects of postcard texts. It covers the following aspects of Polish and Russian speech acts of request: 1) their location in the structure of postcard texts, 2) their formal and pragmatic features (including other speech acts constituting macro-acts of request), 3) their subject matter. The considerations presented in the article lead us to conclude that both similarities and differences can be found in Polish and Russian speech acts of request. For instance, one can observe discrepancies in their location in the structure of postcard messages. As far as similarities are concerned, the analysis shows among others that the basic form of speech acts of request in the messages written in both languages are sentences with imperative verb forms. The practice of expressing requests directly and explicitly might be caused by the small size of the postcard, but it can also be the result of symmetrical relationships between interaction partners.

LITERATURA

- / Awdiejew A., 1987, *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzeń*, Kraków.
- / Dzienisiewicz D. – Wierzchoń P., 2017, Z prac nad korpusem polsko- oraz rosyjskojęzycznych wiadomości przesyłanych na kartach pocztowych w drugiej połowie XX w. Zagadnienia transkrypcji i anotowania, „*Napis*”, 23, s. 277–301.
- / Dzienisiewicz D., 2020, Czy zdrowie, szczęście i pomyślność stanowią podstawowe składniki formuł życzeń „bez względu na okazję”? *Wokół pewnego cytatu*, red. K. Wojan, Warszawa, s. 87–98.
- / Dzienisiewicz D., 2021a, Akty podziękowania w treści polsko- i rosyjskojęzycznych wiadomości przesyłanych na kartach pocztowych, „*Studia Rossica Gedanensia*”, 8 (w druku).
- / Dzienisiewicz D., 2021b, *Językowy obraz wartości w polsko- i rosyjskojęzycznych aktach życzeń przesyłanych na kartach pocztowych* (niepublikowana rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. UAM dra hab. Piotra Nowaka), Poznań. <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/26296> [dostęp: 18.05.2022]

22 Szersze omówienie tej kwestii zob. w artykule Dzienisiewicz 2021a.

- / Gordon D. – Lakoff G., 1971, Conversational postulates. *Papers from the Seventh Regional Meeting of the Chicago Linguistic Society*, red. D. Adams, Chicago, s. 63–84.
- / Handke K., 2008, *Sociologia języka*, Warszawa.
- / Hofstede G. – Hofstede G. J., 2007, *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, Warszawa.
- / Komorowska E., 2002, Prośba niejedno ma imię, czyli o wykładnikach prośby w języku rosyjskim i polskim. *Język trzeciego tysiąclecia II: Nowe oblicza komunikacji we współczesnej polszczyźnie*, red. G. Szpila, Kraków, s. 347–363.
- / Komorowska E., 2008, *Pragmatyka dyrektywnych aktów mowy w języku polskim*, Szczecin-Rostock.
- / Kondratczyk-Przybylska D., 2013, Prośba w perspektywie teorii aktów mowy Johna Langshawa Austina. *Tekst – akt mowy – gatunek wypowiedzi*, red. U. Sokółska, Białystok, s. 169–180.
- / Marcjanik M., 2000, *Polska grzeczność językowa*, Kielce.
- / Mazan D., 1994, Nierównouprawnienie płci w etykiecie (na materiale korespondencji prywatnej). *Język a kultura*. T. 9: *Płeć w języku i kulturze*, red. J. Anusiewicz, K. Handke, Wrocław, s. 173–179.
- / Ożóg K., 1984, Grzecznościowe akty mowy. *Studia nad polszczyzną mówioną Krakowa II*, red. B. Dunaj, Warszawa–Kraków, s. 147–157.
- / Puchała J., 2012, Przepraszam, proszę, dziękuję – o polskiej i rosyjskiej etykiecie językowej, „*Postscriptum Polonistyczne*”, 2 (10), s. 303–325.
- / Pytel-Pandey D., 2009, Dyrektywy języka rosyjskiego i niemieckiego: prośba, żądanie, nakaz, „*Slavica Wratislaviensia*”, CL, s. 227–232.
- / Rachwałowa M., 2002, Grzecznościowe akty mowy w korespondencji W. Orkana z matką, „*Studia Linguistica*”, 1, s. 307–313.
- / Rosińska-Mamej A., 2014, Realizacje tekstowe prośby jako przejaw kompetencji komunikacyjnej młodzieży, „*Studia Filologiczne*”, 27, s. 93–114.
- / Searle J. R., 1969, *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge.
- / Searle J. R., 1975, Indirect speech acts. *Syntax and Semantics. Speech Acts III*, red. P. Cole i J. Morgan, New York, s. 59–82.
- / Skwarczyńska S., 2006, *Teoria listu*, Białystok.
- / Staszewska Z., 2010, Akty prośby w „Modlitwach Wacława”, „*Językoznawstwo*”, 1 (4), s. 89–106.
- / Walesa C., 2014, Różnice w zakresie religijności kobiet i mężczyzn, „*Horyzonty psychologii*”, 4, s. 45–66.
- / Wierzbicka A., 1973, Akty mowy. *Semiotyka i struktura tekstu*, red. R. M. Mayenowa, Wrocław, s. 201–219.
- / Wierzbicka A., 1983, *Genry mowy. Tekst i zdanie*, red. T. Dobrzyńska i E. Janus, Wrocław, s. 125–138.
- / Wysoczański W., 1992, Sposoby wyrażania prośby w języku rosyjskim i polskim, „*Studia Linguistica*”, XV, s. 63–79.
- / Zdunkiewicz D., 1991, Językowe środki perswazji w homiliach (na przykładzie tekstów Jana Pawła II). *Język a Kultura*. T. IV: *Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński i R. Grzegorzczkova, Wrocław, s. 149–157.
- / Zięba A., 2012, *Wpływ kultury narodowej na język prasowych tekstów informacyjnych*, Poznań.

- / Адамян В. А., 2015, Речевой акт просьбы в сфере обслуживания, „Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна”, 81, с. 81–92.
- / Апухтина Н. Н., 2010, Речевые акты просьбы и ответа в различных лингвокультурах, „Записки Горного института”, 187, с. 304–307.
- / Бирюлин Л. А., 1994, *Семантика и прагматика русского императива*, Helsinki.
- / Земская Е. А. – Китайгородская М. А. – Розанова Н. Н., 1993, Особенности мужской и женской речи. *Русский язык в его функционировании*, ред. Е. А. Земская и Д. Н. Шмелев, Москва, с. 90–136.
- / Иванов Л. Ю. – Сквородников А. П. – Ширяев Е. Н., 2007, *Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник*, Москва.
- / Милосердова Е. В., 1991, *Семантика и прагматика модальности (на материале простого предложения современного немецкого языка)*, Воронеж.
- / Петрова Е. Б., 2008, Каталогизация побудительных речевых актов в лингвистической прагматике, „Вестник ВГУ, Серия: Лингвистика и Межкультурная коммуникация”, 3, с. 124–133.
- / Формановская Н. И., 1984, Способы выражения просьбы в русском языке (прагматический подход), „Русский язык за рубежом”, 6, с. 67–72.